

neki vidovi feminizacije slovenačke inokosne poljoprivrede

dr. kajja vadnal

uvod

—> Intenzivna feminizacija koja je tokom šezdesetih godina zahvatila slovenačku poljoprivredu istakla je u kontekstu dijalektičkog jedinstva agrarnog i »ženskog« pitanja neminovnu potrebu njihovog usklađenog rješavanja kao značajnog zaloga za neometani rast i razvoj potrebne proizvodnje hrane. Mada su procesi deagrarizacije i migracija poljoprivrednog stanovništva u Sloveniji u čitavom posleratnom periodu bili veoma snažni, afirmacija policentričnog koncepta razvoja praćena izgradnjom ravnomerno raspoređenih privrednoaktivnih razvojnih industrijskih centara proširila je, ili čak omogućila, sticanje dohotka poljoprivrednih domaćinstava po više osnova i stvaranje jake kategorije mešovitih gazdinstava. Mešovita gazdinstva postala su jedna od najjačih socioekonomskih kategorija inokosnih poljoprivrednih gazdinstava, mada se njihov apsolutni broj počeo postepeno smanjivati pretvarajući se, prevashodno zapošljavanjem i ženske radne snage, u nepoljoprivredna gazdinstva.

Međutim, time se nikako ne smanjuje potreba za detaljnijim proučavanjem fenomena feminizacije. Feminizacija inokosne poljoprivrede, ma kako bila dugoročno razvojno ili privremeno posmatrana, stavlja na sadašnjoj etapi razvoja na celokupnu agrarnopolitičku aktivnost neke posebne akcente koji su za njen kompleksan uspeh svakako izuzetno značajni. Rešavanje agrarnog pitanja, shvaćenog u smislu stvaranja masovne proizvodnje u procesu podružtvljavanja poljoprivredne proizvodnje na osnovu identičnih procesa u industriji, dijalektički obuhvata i rešavanje »ženskog pitanja«, uključujući i inokosnu poljoprivredu u celokupan proces društvene reprodukcije i njenu socijalističku preobrazbu.

Kako je žena u uslovima slovenačke poljoprivrede na današnjem stepenu razvoja značajan nosilac proizvodnje, to je njeno osveštavanje kao celokupnog društvenog bića jedan od odlučujućih činilaca u realizaciji koncepta slobodno udruženog rada u poljoprivredi, a to je, s druge strane, bitan preduslov njene potpune i sveobuhvatne društvene afirmacije. Bez svesnog prihvatanja udruženog rada od strane inokosnih poljoprivrednika oba spola, mogućnosti bi socijalističke rekonstrukcije poljoprivrede bile bitno umanjene, čime bi se usporio razvoj društveno potrebne proizvodnje hrane.

dok bi izolovana, sitnorobna ili čak naturalna proizvodnja inokosnog gazdinstva objektivno **reproducirala otuđenost** poljoprivrednice od saradnje u društvenoj proizvodnji kao i njenu skromnu društveno-ekonomsku aktivnost.

Mada je feminizacija inokosne poljoprivrede svakako višedimenzionalan društveno-ekonomski fenomen, naša su istraživanja bila usmerena samo na ilustraciju jednog njegovog segmenta. Želeli smo naime ukazati na protivrečnu situaciju da žena-poljoprivredni proizvođač sve više preuzima u svoje ruke značajan deo poljoprivredne proizvodnje a da je pri tome još uvek otuđena od dobrog dela društveno-ekonomskih aktivnosti u reprodukcijom procesu poljoprivrednog proizvoda. Osvetlavajući ovu aktuelnu društvenu protivrečnost u momentu kada su se intenzivno pripremali novi normativni akti o udruživanju poljoprivrednika, nastojali smo ukazati i na neka kretanja koja bi se mogla izbeći pomoću određenijeg i preciznijeg zakonodavstva. Pri tome se nikako nije gubilo iz vida da su problemi o kojima je reč dugotrajni i izuzetno složeni i da njihovo suštinsko rešenje leži u socijalističkoj preobrazbi celokupnog reprodukcijonog procesa proizvodnje hrane.

uloga žene u slovenačkoj poljoprivredi

U razdoblju 1961—1971. aktivno je stanovništvo u Sloveniji poraslo za 9% dok se broj privredno aktivnih žena povećao nešto brže. Njih je 1971. bilo 15% više u poređenju sa 1961. tako da se u tom razdoblju prosečan odnos između broja aktivnih žena i aktivnih muškaraca promenio sa 10 : 14 na 10 : 13. U nepoljoprivrednim delatnostima broj aktivnih muškaraca nadmašuje broj aktivnih žena (odnos je 15 : 10), dok je u poljoprivredi situacija obrnuta. U poljoprivredi već dominira ženska radna snaga u srazmeri 10 aktivnih žena prema 9 aktivnih muškaraca. Kako je na društvenom sektoru taj odnos približno 4 : 10, to je proces feminizacije karakterističan samo za slovenačku inokosnu poljoprivredu.

Tabela 1

Poljoprivredno stanovništvo prema aktivnosti, polu i starosti u 1961. i 1971.

	1961		1971	
	svi	žene	svi	žene
Poljoprivredno stanovništvo (000)	495	274	353	194
% od ukupnog stanovništva	31,3	33,0	20,4	21,8
Aktivno stanovništvo (000)	283	139	211	113
% od ukupnog aktivnog stanovništva	36,8	44,1	26,3	31,1
Prema starosti:	100,0	100,0	100,0	100,0
do 14 godina	0,4	0,3	0,2	0,2
15—24	16,1	18,0	13,8	13,2
25—34	17,8	17,4	12,5	12,6
35—49	23,2	24,7	29,5	31,2
50—64	30,5	28,4	26,3	26,3
65 i više	12,0	11,2	17,7	16,5

Izvor: **Statistički bilten 788**. Beograd, SZS, 1975.

Udeo žena u ukupnom aktivnom stanovništvu u poljoprivredi premašuje opšti republički prosek. Ova se delatnost naime sa 53% učešća žena u aktivnom stanovništvu nalazi na trećem mestu (iza trgovine koja beleži 61% učešća i kulturno-socijalnih delatnosti sa 86% učešća). Ove tri delatnosti zapošljavaju polovinu ukupne ženske radne snage a zajedno sa industrijom čak 82%. U preostalih sedam delatnosti radi svega 18% aktivnih žena. Diversifikacija ženske radne snage dakle veoma je mala. Međutim, visok stepen aktivnosti ženske radne snage u poljoprivredi ukazuje da uzrok tome ne treba tražiti u nekim njenim specifičnostima nego u stihijnosti na području usmeravanja raspoloživih radnih potencijala.

Dok u inokosnoj poljoprivredi ženska radna snaga čini više od polovine ukupne radne snage, to je udeo poljoprivrednih radnica u ukupnom broju zaposlenih u poljoprivrednim organizacijama drugih delatnosti, najniži.

Tabela 2

Udeo žena u ukupnom broju zaposlenih u organizacijama udruženog rada

	1960		1965		1973		1976	
	svi (000)	žene (%)	svi (000)	žene (%)	svi (000)	žene (%)	svi (000)	žene (%)
Ukupno	427	36,1	520	39,7	615	42,9	696	43,4
Privreda	362	32,6	445	35,4	524	38,5	588	38,6
Poljoprivreda	23	30,4	26	31,1	21	32,6	19	35,9
Vanprivredne delatnosti	65	53,2	75	65,3	91	68,2	108	69,4

Izvor: **Statistički bilten 788**, Beograd, SZS, 1975; **Statistički letopis SR Slovenije 1978**, Ljubljana, 1978.

U poređenju sa poljoprivrednim organizacijama udruženog rada, gde je udeo ženske radne snage relativno nizak, žena ima dominantnu ulogu na individualnim poljoprivrednim gazdinstvima: udeo ženske radne snage u ukupnoj radnoj snazi individualnih gazdinstava iznosi oko 60%.

Tabela 3

Radna snaga na individualnim poljoprivrednim gazdinstvima, prema polu i veličini poseda (1969)

Struktura	Ukupna poljoprivredna radna snaga		Ženska radna snaga		
	sva (000)	sastav (%)	pre- težna (000)	povre- mena (000)	udeo u ukupnoj (%)
Sva gazdinstva	296	100,0	99	79	60,1
0,5 — 3 ha	100	33,8	33	34	67,0
3 — 5 ha	47	15,9	18	10	59,6
5 — 8 ha	46	15,5	15	12	58,7
8 — 10 ha	23	7,8	8	5	56,5
iznad 10 ha	80	27,0	25	18	53,7

Izvor: **Statistički bilten 720**, Beograd, SZS, 1972.

Visoko učešće ženske radne snage u ukupnoj radnoj snazi inokosne poljoprivrede rezultira i iz rasporeda osoba pojedinih zanimanja na individualnim poljoprivrednim gazdinstvima. Naime, udeo lica koja su po zanimanju poljoprivrednici veće je u ženskoj no u ukupnoj populaciji na individualnim poljoprivrednim gazdinstvima.

Tabela 4

Stanovništvo na individualnim poljoprivrednim gazdinstvima (1969)

	Ukupna populacija		Ženska populacija	
	svi (000)	sastav (%)	sve (000)	sastav (%)
Ukupno	725	100,0	373	100,0
Poljoprivredna radna snaga	296	40,9	178	47,8
Stalno zaposleni van gazdinstva	135	18,6	38	10,2
Domaćice	22	3,0	22	5,8
Deca i učenici osmogodišnje škole	176	24,4	885	22,7
Đaci i studenti	30	4,1	13	3,5
Nesposobni za rad	65	9,0	37	10,0

Izvor: Statistički bilten 720. Beograd, SZS, 1972.

Procene o tome u kolikoj je meri stanovništvo individualnih poljoprivrednih gazdinstava angažovano u poljoprivrednoj proizvodnji ukazuje da samo nešto preko 40% lica u poljoprivrednoj proizvodnji ostvaruje puno radno vreme, odnosno preko 2.000 sati na godinu, što je svakako posledica socioekonomske strukture individualnih poljoprivrednih gazdinstava. Poljoprivrednici rade u nepoljoprivrednoj proizvodnji oko 2.800 sati na godinu, dok je utrošak radnih sati poljoprivrednica manji za oko 1.000 sati (tabela 5).

Još detaljniju sliku o ulozi žene na individualnom poljoprivrednom gazdinstvu daje raspored svih poslova na gazdinstvu i izvan njega prema članovima domaćinstva s obzirom na njihovo zanimanje.

Tabela 6

Članovi individualnih poljoprivrednih gazdinstava prema radu u poljoprivrednoj proizvodnji i u ukupnoj privrednoj aktivnosti na gazdinstvu i izvan njega (1961) U %

	Raspored prema radu u poljoprivrednoj proizvodnji	Raspored prema ukupnoj privrednoj aktivnosti
Svi	100,0	100,0
— muški	49,5	46,9
— žene	50,5	53,1
Poljoprivrednici		
— muški	26,1	26,9
— žene	31,6	36,4
Žene, koje povremeno rade u poljoprivredi	4,2	4,3
Domaćice	4,7	4,3
Stalno zaposleni van gazdinstva		
— muški	16,1	16,3
— žene	4,5	5,1
Deca, đaci i studenti	12,6	3,4
Tuđa radna snaga	0,2	3,3

Izvor: Statistički bilten 789. Beograd, SZS, 1975.

Tabela 5

	Ukupan broj članova = 100	Lica sa ukupnim radnim vremenom u poljoprivredi								U %		
		do 500 sati	500—1.000		1.000—1.500		1.500—2.000		2.000—2.500		preko 3.000	
			17,0	12,4	10,8	11,3	10,9	22,6	24,3			11,2
Članovi — ukupno	100,0	15,3	17,0	12,4	10,8	11,3	10,9	22,3				
— muški	49,5	15,1	17,0	12,5	8,5	4,4	6,3	36,2				
— žene	50,5	15,5	17,0	12,3	13,0	18,0	15,5	8,7				
Poljoprivrednici	26,1	—	4,9	2,1	9,1	6,3	11,2	66,4				
Poljoprivrednice	31,6	2,9	9,8	12,1	15,6	22,6	24,3	12,7				
Žene, koje povremeno rade u poljoprivredi	4,2	4,4	21,7	34,8	13,0	21,7	4,4	—				
Domaćice	4,7	19,2	34,6	15,4	15,4	15,4	—	—				
Stalno zaposleni van gazdinstva												
— muški	16,1	30,7	26,1	27,3	9,1	3,4	1,1	2,3				
— žene	4,5	56,0	24,0	4,0	—	8,0	—	8,0				
Deca, đaci i studenti	12,6	44,9	37,7	10,2	5,8	—	—	1,4				
Nesposobni za rad	0,2	100,0	—	—	—	—	—	—				

Izvor: Statistički bilten 789. Beograd, SZS, 1975.

Mada će se, dugoročno posmatrano, smanjivati udeo ženskog rada u poljoprivredi i na gazdinstvu, ženska radna snaga danas već dominira nad muškom. Pored približno jednakog, odnosno nešto većeg angažmana u poljoprivrednoj proizvodnji u poređenju sa muškom radnom snagom, žene obavljaju praktično celokupan proizvodni proces u domaćinstvu. Međutim, ovi se procesi značajno diferenciraju ukoliko se angažiranje ženske radne snage posmatra i prema veličini poseda i prema socioekonomskim kategorijama. Podaci o tome kojim gazdinstvima rukovode žene svakako dobro ilustriraju diferencijaciju gazdinstava po toj osnovi.

Tabela 7

Udeo individualnih poljoprivrednih gazdinstava kojima rukovode žene u ukupnom broju gazdinstava prema veličini poseda (1969)

Struktura	Gazdinstva	
	ukupno	% kojima rukovode žene
Sva	180.044	25,4
Do 3 ha	81.727	31,1
3—5	26.726	23,2
5—8	24.045	22,9
8—10	11.583	23,0
Preko 10 ha	35.963	16,4

Izvor: **Statistički bilten 720**. Beograd, SZS, 1972.

Kako se udeo ženske radne snage povećava u obratnoj srazmeri sa veličinom poseda i što je ona dominirajuća pre svega u mešovitim gazdinstvima, to se detaljnija slika o ulozi i položaju žene u slovenačkoj poljoprivredi može dobiti pre svega proučavanjem mešovitih gazdinstava.

uloga i položaj žene na mešovitom gazdinstvu

metod rada

Izbor gazdinstava na kojima je početkom 1976. izvršeno anketiranje bio je nameran, ograničen na mešovita gazdinstva sa posedom veličine oko 5 ha poljoprivrednog zemljišta na kojima je gazda zaposlen izvan gazdinstva i koja su po mogućnosti uključena u proizvodnu saradnju sa poljoprivrednim organizacijama udruženog rada. Izabrano je 126 mešovitih individualnih poljoprivrednih gazdinstava, što čini 1% svih mešovitih poljoprivrednih gazdinstava veličine 3—5 ha u republici.

Iako anketa nije zasnovana na principima slučajnog izbora te njeni rezultati nisu reprezentativni u strogo statističkom smislu, ipak su informacije koje daje dragocene za globalan sud o ulozi i položaju žene na mešovitom gazdinstvu. Pored osnovnih informacija o gazdinstvu (veličina poseda, mehanizovanost procesa proizvodnje), o domaćinstvu (broj članova domaćinstva, broj dece) i o gazdarici (starost, obrazovanje), anketom su bili obuhvaćeni i podaci o radnom vre-

menu gazdarice, o udelu njenog rada u poljoprivrednoj proizvodnji, o tome ko rukovodi gazdinstvom, ko organizuje rad i ko odlučuje o proizvodnji. Prikupljene su i informacije o tome ko je od članova domaćinstva član poljoprivredne zadruge i ko je u slučaju kada je gazdinstvo uključeno u kooperaciju, nosilac kooperacijskog ugovora. U anketu je bilo uključeno i pitanje o motivima zbog kojih domaćica radi u poljoprivrednoj proizvodnji na gazdinstvu.

osnovne ekonomske i demografske karakteristike

Prosečna veličina anketiranog gazdinstva jeste 4,2 ha poljoprivrednog zemljišta.

Tabela 8

Struktura mešovitih individualnih poljoprivrednih gazdinstava prema veličini poseda

Veličina poseda	U %	
	Sva gazdinstva	Anketirana gazdinstva
Ukupno	100,0	100,0
Do 1 ha	23,4	—
1—3	26,3	30,2
3—5	15,1	51,6
5—10	18,4	16,6
10 ha i više	16,8	1,6

Domaćinstva anketiranih gazdinstava broje u proseku 5,2 člana, od toga 2,9 deteta, što znači da su domaćinstva sastavljena iz najužih članova porodice — roditelja i dece. Deca su, međutim, uključena u školovanje te je udeo njihovog rada u poljoprivrednoj proizvodnji mali — tek 7%. Najstarija generacija na gazdinstvima obavlja samo 5% svih poljoprivrednih radova, a kako su gazdinstva većim delom mehanizovana (81% anketiranih gazdinstava raspolaže poljoprivrednom mehanizacijom i 67% poseduje traktor), udeo je tuđe snage u obavljanju poljoprivrednih radova na gazdinstvu mali (2%).

U proizvodnu saradnju s društvenim sektorom uključeno je 91% anketiranih gazdinstava, a u 88% je neko od članova domaćinstva i član poljoprivredne zadruge.

osnovne karakteristike gazdarica

Gazdarice na anketiranim gazdinstvima prosečno su stare 38,2 godine te se približavaju demografskoj kritičnoj tački starosti, kada promena zanimanja praktično više nije moguća. Pored starosti, eventualno preusmeravanje gazdarica u druge delatnosti sprečava i nizak stepen njihove obrazovanosti. Na 21% anketiranih gazdinstava gazdarica nije završila osnovnu školu. Potpunu osnovnu školu imaju gazdarice na 71% gazdinstava. Na preostalih 8% gazdinstava

imaju domaćice srednju stručnu spremu. Na 4% gazdinstava gazdarice su pohađale kurseve iz oblasti domaćinstva, a na 4% gazdinstva gazdarice su pohađale i završile školu za poljoprivrednike.

Da bi povećale znanje o domaćinstvu i poljoprivrednoj proizvodnji, žene posećuju kurseve, predavanja i druge oblike obrazovnog rada koje organizuje služba za unapređenje poljoprivrede. U obrazovni program ove službe uključene su gazdarice na 68% anketiranih gazdinstava. Kao glavni razlog činjenice da na 32% gazdinstava žene nisu uključene u taj rad navodi se njegova neorganizovanost. Značajan, mada ne i dominantan razlog, jeste nedostatak vremena (na 20% anketiranih gazdinstava na kojima gazdarice nisu uključene u obrazovni program). Na 10% gazdinstava gazdarica ne pohađa predavanja jer ih posećuje gazda. Kao ostali razlozi navodi se prevelika udaljenost mesta gde se predavanja održavaju, bolest, nezbrinutost dece itd. Međutim, velik udeo žena koje su uključene u obrazovni program službe za unapređenje svedoči o tome, da gazdarice osećaju potrebu za što većom stručnošću kako u domaćinstvu tako i u poljoprivrednoj proizvodnji.

struktura korišćenja radnog vremena gazdarice

Gazdarice na anketiranim gazdinstvima rade u poljoprivrednoj proizvodnji prosečno 10,1 sati, a u domaćinstvu oko 5,1 sati. Celokupni radni dan gazdarice traje dakle 15 sati. Koliko će od ukupnog fonda rada gazdarica utrošiti na gazdinstvu svakako zavisi od broja i strukture članova domaćinstava, strukture proizvodnje, opremljenosti sredstvima za proizvodnju, od organizacije rada i slično. Isto su tako činioci kao što su broj i struktura članova domaćinstva, organizacija rada, razvoj infrastrukture na datom području i slično, značajni kod utroška rada gazdarice u domaćinstvu i na gazdinstvu. Odnos između radnog vremena provedenog u proizvodnji na gazdinstvu i radnog vremena provedenog u domaćinstvu iznosi približno 2 : 1.

Mehanizovanost proizvodnje na gazdinstvu omogućava da sve veći deo potrebnih poljoprivrednih radova može da obavi žena, jer je sve manji udeo teških fizičkih radova (na 14% gazdinstava, koja raspolažu sa poljoprivrednom mehanizacijom, njome radi isključivo žena). I pored ograničenosti broja podataka pokušalo se korelacijom ranga približno oceniti vezu između mehanizovanosti gazdinstva i udela žene u obavljanju potrebnih poljoprivrednih radova. Pokazalo se da je veza između mehanizovanosti poljoprivredne proizvodnje na gazdinstvu i utroška rada gazdarice u poljoprivredi relativno slaba ($\rho = 0,46$) ali ipak pozitivna.

Međutim, na osnovu rezultata ankete mogu biti zasnovane samo grube ocene, ali su one i pored svega dosta realne. Gazdarica radi prosečno 15 sati na dan, od toga 1/3 vremena utroši na rad u domaćinstvu i 2/3 na rad u poljoprivrednoj proizvodnji gazdinstva, tako da joj na dan preostane prosečno po 1 sat slobodnog vremena. Zbog toga joj i nedostaje vremena za obrazovanje i za širu društvenu aktivnost.

aktivnost gazdarica u poljoprivrednoj proizvodnji

Na anketiranim gazdinstvima obave gazdarice oko 60% svih poljoprivrednih radova. Gazda, koji radi van gazdinstva, obavi 26% svih poljoprivrednih radova a ostali članovi (deca, roditelji itd.) preostalih 14%.

U ratarskoj proizvodnji rade gazdarice na 97% anketiranih gazdinstava; od toga na 19% gazdinstava sve poslove u ratarstvu obave isključivo same. Pretežan deo svih potrebnih radova u toj proizvodnji obave na 47% gazdinstava, dok delimično same rade u toj proizvodnji gazdarice na 34% gazdinstava.

Na 61% anketiranih gazdinstava rade žene u vrtlarstvu; sve potrebne poslove obave one same na 76% gazdinstava, pretežno sve radove na 9% gazdinstava, a delimično same rade u vrtlarstvu na 18% gazdinstava. U vinogradarskoj i voćarskoj proizvodnji rade žene same na 10% gazdinstava, delimično same na 50% gazdinstava, a gazdarice rade u te dve proizvodnje na 40% svih anketiranih gazdinstava. Na 83% anketiranih gazdinstava žene su aktivne u govedarskoj proizvodnji. Na 35% tih gazdinstava rade u govedarskoj proizvodnji isključivo žene, pretežno same rade na 48% gazdinstava, a delimično same na 17% gazdinstava. Na 93% anketiranih gazdinstava žene rade u svinjogojstvu i to isključivo same na 76% gazdinstava, pretežno same na 7% gazdinstava a delimično same na 17% gazdinstava. U živinarskoj proizvodnji rade žene na 54% anketiranih gazdinstava; od toga na 84% gazdinstava isključivo same, na 4% gazdinstava pretežno same, a delimično same na 12% gazdinstava.

Povrtlarstvo, svinjogojstvo i živinarstvo kao već tradicionalno »ženске« delatnosti u najvećem broju slučajeva prepuštene su isključivo gazdaricama. Pored toga su ratarstvo i govedarstvo sve više prepušteni ženama, dok su u vinogradarskoj i voćarskoj proizvodnji žene još relativno malo angažovane.

nosioci organizacije rada i rukovođenja

Gazdarice su nosioci pretežnog dela aktivnosti u poljoprivrednoj proizvodnji gazdinstva u celini kao i kod pojedinih vrsta proizvodnji. Međutim, samo na 34% anketiranih gazdinstava one samostalno organizuju svakodnevni rad na gazdinstvu. Muž se javlja kao organizator rada na 10% anketiranih gazdinstava, dok na više od polovine gazdinstava (55%) rad organizuju zajedno muž i žena prema međusobnom dogovoru.

Korelacija analiza pokazala je značajnu povezanost između vlasništva i organizacije kod gazde ($r_s = 0,71$) ali ne i kod gazdarice ($r_s = 0,48$) pa ni u slučaju kad su i muž i žena vlasnici gazdinstva ($r_s = 0,30$). Tradicija dakle u pogledu nosioca organizacije funkcije igra veću ulogu od vlasništva.

U donošenju značajnih odluka o gazdinstvu (preusmeravanje proizvodnje, investicije itd.) učestvuje gazdarica na 98% anketiranih gazdinstava; od toga u 92% gazdinstava učestvuje gazdarica kod svih odluka, u 2% gazdinstava učestvuje samo u donošenju investicijskih odluka a u 4% gazdinstava samo kod tehnoloških odluka. Samo u 2% gazdinstava žena ne sudjeluje u donošenju za gazdinstvo značajnih odluka.

I pored toga što žena u većini slučajeva učestvuje u organizaciji rada i vođenju gazdinstva, ipak ova gazdinstva gotovo uvek predstavlja muž. U 60% gazdinstava na kojima je neko od članova domaćinstva i član zadruga — to je muž, mada je pretežno aktivan van gazdinstva. Žena je član zadruga u 35% gazdinstava, dok su u samo 2% gazdinstava članovi i muž i žena.

Obzirom na to da ne postoji neka veza između udela muževog rada u poljoprivrednoj proizvodnji na gazdinstvu i njegova članstva u zadrugi ($\rho_s = 0,18$) i da je za gazde veza između vlasništva i članstva neznatna ($\rho_s = 0,47$), može se zaključiti da je činjenica što više od polovine gazdinstava predstavlja muž, uslovljena tradicijom. Čvršća je veza kod gazdarica između vlasništva i članstva u zadrugi ($\rho_s = 0,69$), ali ne postoji povezanost između radnog doprinosa u poljoprivrednoj proizvodnji i članstva u zadrugi ($\rho_s = 0,03$). Slična je situacija i u kooperaciji. Od ukupnog broja anketiranih gazdinstava, u proizvodnu suradnju uključeno je 91% gazdinstava. U 57% slučajeva nosilac je ugovora o kooperaciji gazda, u 39% slučajeva gazdarica a u 4% roditelji. I ovde se ne može primetiti neka jača veza između ženinog radnog doprinosa i njenog aktivnog uključivanja u kooperaciju ($\rho_k = 0,38$). Ove povezanosti nema ni kod gazda ($\rho_k = 0,42$). Nadalje, kod gazda na anketiranim gazdinstvima ne postoji povezanost između vlasnika gazdinstva i nosioca ugovora o proizvodnoj suradnji ($\rho_s = 0,42$), dok je kod gazdarica ova veza приметnija ($\rho_s = 0,60$). Udeo koji ima gazdarica u obavljanju poljoprivrednih radova dakle ne utiče na njenu ulogu kod prezentiranja gazdinstva prema vani.

motivi zbog kojih gazdarica radi
u poljoprivrednoj proizvodnji gazdinstva

Na gotovo više od polovine anketiranih gazdinstava (54%) gazdarica radi u poljoprivrednoj proizvodnji zbog većeg dohotka. Male mogućnosti za zapošljavanje van gazdinstva uzrok su da gazdarica radi na gazdinstvu u 5% slučajeva, a nastojanje da zemljište ostane obrađeno u 21% slučajeva. Ostali uzroci zbog kojih gazdarica radi na gazdinstvu jesu pre svega sklonost i ljubav ka poljoprivredi, činjenica da je žena jedini naslednik ili pak poštovanje muževe želje da se i pored njegova zapošljavanja van gazdinstva ono sačuva. Ove su uzroke navele gazdarice na 21% anketiranih gazdinstava.

U pogledu motivacije gazdarica za rad u poljoprivredi anketa ne dozvoljava preciznije analize i vrednovanja težine pojedinih motiva. Međutim, na često navođenje motiva kao što su ljubav za poljoprivredu, za obrađenost zemljišta i sl. utiču i demografske karaktere-

ristike, pošto su gazdarice relativno stare i stručno neosposobljene. Njihova realna ocena svakako bi zahtevala obimnija sociološko-motivaciona istraživanja.

zaključak

Stihična kretanja u procesu deagrarizacije dovela su u Sloveniji do toga da je inokosna poljoprivreda, koja je još uvek u visokom stepenu društveno potrebna, sve više prepuštena ženama te starima, što svedoči o neoptimalnom rasporedu radnih resursa (naročito sa aspekta uvođenja intenzivnijeg tehničkog napretka i promena u agrarnoj strukturi). I pored razvojne prolaznosti ovakvih demografskih kretanja, ona na sadašnjoj etapi razvoja mogu da uspore privredni rast poljoprivrede jer je ženska radna snaga u poređenju sa muškom, slabije osposobljena za organizaciju rada i rad na gazdinstvu. To nepovoljno utiče na stepen iskorištenosti savremenih sredstava za proizvodnju, kojima se gazdinstva sve više opremaju, zatim na porast produktivnosti rada i na spremnost za udruživanje rada i sredstava.

Naime, žena na individualnom poljoprivrednom gazdinstvu danas je u prvom redu poljoprivredni proizvođač, što naročito važi za ženu na mešovitom gazdinstvu. Zapošljavanjem, po pravilu, muževa izvan gazdinstva, te školovanjem dece, sve se više poslova na gazdinstvu prevladuje na leđa žena, čemu doprinosi i veća mehanizovanost poljoprivrednih radova na gazdinstvu. Iz toga proizlazi prvi konflikt koji doživljava žena-poljoprivredni proizvođač: konflikt između njenih obaveza koje proizlaze iz poljoprivredne proizvodnje na gazdinstvu i obaveze koje proističu iz potreba domaćinstva i porodice. Načini za razrešavanje tog konflikta dvojaki su te se, s jedne strane, odnose na organizovanje poljoprivredne proizvodnje na gazdinstvu i njeno uključivanje u društveno organizovanu proizvodnju, a s druge strane na podrštvljavanje funkcija domaćinstva. Međutim, ova su dva načina uzročno-posledično tako usko povezana da jedan iz drugog proizlaze. Podrštvljavanje procesa proizvodnje u individualnom sektoru osnovni je metod za porast produktivnosti rada a time i dohotka, kao i za rasterećenje žena od funkcija u proizvodnji. Osnov za stvaranje adekvatne infrastrukture svakako je veći dohodak, a žena sa više slobodnog vremena ima više mogućnosti da se angažuje kao aktivan društveno-politički subjekt u svojoj okolini i time poveća svoj uticaj kako na stvaranje dohotka tako i na njegovu raspodelu. Kako je svojim radom poljoprivrednica već stekla pravo da ravnopravno učestvuje u celokupnom zbivanju u sredini u kojoj živi i radi, ostaje joj da izbori i praktičnu svakodnevnu realizaciju tog svog radom stečenog prava.

Drugi konflikt u kojem se poljoprivrednica nalazi izvire iz njenog velikog (i sve većeg) radnog doprinosa u poljoprivrednoj proizvodnji te njenog skromnog uključivanja u samoupravno organizovanje poljoprivrednika. Poljoprivrednice se relativno sporije učlanjuju u zadruga i, mada su glavni ili bar pretežni nosioci poljoprivrednih radova na gazdinstvu, ugovori o proizvodnoj saradnji obično glase na gazdu. Dakle, značaj radnog doprinosa kao osnova za samoupravno angažovanje žena još je potisnut tradicionalnim odno-

sima i vlasništvom, jer u slučaju da je žena i vlasnik gazdinstva veća je verovatnoća da će biti i član zadruge ili nosilac ugovora o proizvodnoj saradnji.

Mada se mnoga zbivanja u poljoprivredi i na selu mogu opravdati nepovoljnim ekonomskim položajem ove sfere društvenog rada, pomenuta situacija svakako ne ulazi u taj kompleks i može se svrstati u red stvari koje se objektivno ne mogu opravdati. Logika da žena nema vremena za svoje aktivno uključivanje u samoupravni sistem, jer je preopterećena, a preopterećena je jer je poljoprivreda slabo razvijena, a slabo je razvijena jer je produktivnost rada niska, a produktivnost rada ne može se radikalno menjati jer nema dovoljno sredstava za intenzivne inpute — vodi u začarani krug stagnacije, prihvatanja stanja takvog kakvo jeste, i u krajnjoj liniji negaciji suštine procesa socijalističke rekonstrukcije poljoprivrede i sela, te aktivne uloge poljoprivrednog proizvođača u tom procesu.

Zbog toga — a i da bi se izbegla različita tumačenja članstva u zadrugi gde se članstvo veoma često vezuje za vlasništvo gazdinstva, novi je zakon o udruživanju poljoprivrednika doneo i precizniju definiciju subjekata udruživanja. Naime, stari je zakon kao poljoprivrednike tretirao ona lica koja poljoprivrednu delatnost obavljaju kao svoje jedino ili glavno zanimanje te lica koja poljoprivrednu delatnost obavljaju ličnim radom. Prema odredbama novog zakona (1979.), poljoprivrednici su ili građani koji se bave poljoprivredom i rade sa sredstvima u ličnoj svojini ili članovi domaćinstva koji se bave poljoprivredom a nisu vlasnici gazdinstva ili lica koja koriste zemljište i sredstva za proizvodnju u društvenom vlasništvu, ukoliko je deo ovih sredstava u njihovoj ličnoj svojini. Ova je dopuna postojećih zakonskih odredbi bila potrebna, jer su se žene na gazdinstvima posmatrale kao domaćice a ne kao poljoprivredni proizvođači, pa su zbog toga više puta bile isključivane iz tokova samoupravnog organizovanja poljoprivrednika.

Katja Vadnal:

Some Aspects of the Feminization of Privately Owned Agriculture in Slovenia

Summary

In Slovenia 31% of all the economically active women work in agriculture, which means that over half the population employed in agriculture, i. e. 53%, are women. The relationship between the sexes in the economically active population is 15 : 10 in favour of men. In agriculture the situation is the opposite, and for every 10 women there are only 9 men.

Several factors of economic and social nature resulted in the feminization of Slovene agriculture, of decisive importance among which are: the general strategy of socio-economic development, the function of agriculture in that strategy, structural changes in the complete social and economic system, and structural changes in agriculture itself.

The process of feminization of agriculture is limited only to privately owned agriculture. On the family farm the woman is becoming more and more an agricultural producer, and less and less only a housewife. This is especially so on mixed farms, on which the man is the one to be employed outside the farm on the present level of development. This results in the strengthening of the contradictory situation that the farm woman is taking over an increasingly important part of agricultural production, but that she is nevertheless still alienated from most socio-economic activities.

An inquiry was carried out at the beginning of 1976 with the purpose of establishing the role of the

Некоторые аспекты феминизации единоличного крестьянского хозяйства в Словении

Резюме

В сельском хозяйстве Словении работает 31% из всех экономически активных женщин, значит больше половины т. е. 53% приходится на долю женщин занятых в сельском хозяйстве. Среди активного населения несельскохозяйственной деятельности отношение полов составляет 15 : 10 в пользу мужской рабочей силы. Наоборот, в сельском хозяйстве на каждые 10 женщин работает только 9 мужчин.

Феминизация сельского хозяйства в Словении обусловлена многочисленными факторами экономического и общественного характера, среди которых решающую роль играют: глобальная стратегия общественно-экономического развития, функция сельского хозяйства в этой стратегии, структурные перемены в общей экономическо-общественной системе а также и структурные перемены в самом сельском хозяйстве.

Процес феминизации сельского хозяйства ограничен талько на единоличное крестьянское хозяйство вследствие чего женщина в семейном хозяйстве становится в первую очередь сельскохозяйственным производителем а в меньшей степени занимается только домашним хозяйством. Это прежде всего относится к хозяйствам смешанного типа в которых на современном этапе развития как правило домохозяйин работает вне хозяйства. Таким образом создается портиворечивая ситуация в которой очень часто сельскохозяйственныя работница принимает на себя значительную долю сельскохозяйственного производства, причем она все еще сильно отчуждена от значительной части общественно-экономических активностей.

В начале 1976 г. проведена анкета среди отобранной группы жителей хозяйств смешанного типа с целью показать положение

woman on an intentionally chosen population on mixed farms. On those farms the woman were of an average age of somewhat over 38, which limited their migratory possibilities. Working 10 hours a day in agricultural production and 5 hours a day in the house, they did all the necessary work in vegetable growing and pig and poultry breeding, and cattle breeding is also increasingly being left over to women. They are still relatively little engaged only in vine and fruit growing.

Because of their great participation in direct work in agriculture, the women also take part in the organization and preparation of work, but as a rule they do not represent the farm in relations with third persons; that is the function of the man — the head of the household. This resulted in the practice that the men become cooperative members, and that women-farmers are regarded exclusively as housewives, and thus not included in the self-management organization of farmers.

To overcome this practice, the new law on the association of farmers determines that every member of the household engaged in agriculture is a subject of association; and this also includes the women and youth, who are not the owners of the farm. ●

и роль женщины в этих хозяйствах. Результаты показали, что домашние хозяйки в этих хозяйствах старше 38 лет ввиду чего их миграционные возможности ограничены. Работая в продолжение 10 часов в сельскохозяйственном производстве и 5 часов в домашнем хозяйстве женщина выполняет все необходимые работы в огородничестве, свиноводстве и птицеводстве, а все чаще и в скотоводстве которое является ее новой обязанностью. Исключением являются виноградарство и садоводство которыми женщины сравнительно мало заняты.

Принимая большое участие в непосредственном труде в производстве женщина включена и в организацию и подготовку труда, но как правило не представляет хозяйство по отношению к третьим лицам, это является функцией мужчины — домохозяйина. По этой причине в члены задруг вступают только мужчины а женщин работающих в сельском хозяйстве принято считать исключительно домашними хозяйками, вследствие чего женщины не включены в самоуправленческую организацию сельскохозяйственных работников.

Для преодоления такой практики новым законом регулирующим объединение сельскохозяйственных работников точно определен как субъект объединенного труда каждый член домашнего хозяйства работающий в хозяйстве, в том числе женщины и молодежь не являющиеся домохозяйками. ●